
Slavko Kremenšek
Kaj nam ponuja Božidar Jezernik?

V zborniku *Traditiones* za leto 1991 je bil objavljen prispevek Božidarja Jezernika z naslovom O predmetu etnologije.¹ Članek je bil očitno napisan z željo, da bi sklenil razpravo o predmetu etnološkega preučevanja, ki je bila po Jezernikovem mnenju za razvoj slovenske etnologije nekoč »velikega pomena in plodna«, je pa postala »sčasoma neproduktivna«. Nekateri udeleženci namreč tovrstna razpravljanja kar naprej problematizirajo, čeprav so bila že razčiščena. Pri tem pa ne odpirajo novih vprašanj in zato tudi ne ponujajo novih odgovorov. Jezernik sicer v tej uvodni ugotovitvi članka poimensko ne pove, kdo so tovrstni razpravljalci, vendar je iz njegovega nadaljnega izvajanja dovolj razvidno, da sodim med nje. Glede na kritične misli, ki so v Jezernikovem prispevku izrečene na moj račun, bi mogel veljati celo za poglavitnega krivca letargije, ki naj bi postala značilna za etnološko teoretično misel na Slovenskem.

Pričujočih vrstic ne pišem iz želje ali upanja, da bi Božidarja Jezernika prepričal, kako se v svojem izvajanju v tem ali onem moti. Poleg drugih razlogov, ki me odvrtaajo, da bi si v tem pogledu delal kakršne koli iluzije, so evidentno različna izhodišča najinega razpravljanja. Če Jezernik misli, da so določena vprašanja »že razčiščena« in jih zato ni treba več odpirati, sem sam močno drugačnega mnenja. Svoje stališče glede tega problema sem imel priliko pred nedavnim razložiti v zagrebškem zborniku *Studia Ethnologica* v kratkem prispevku s - tako mislim - povednim naslovom Področje etnološkega raziskovanja je gibljivo.² Pač nisem privrženec normativnih stališč in izhodišč temveč zgodovinskih.

Iz nakazanih razlogov me v Jezernikovem prispevku zanimajo le dejstva, ki jih pri strokovnem pisanju v znanstvenem glasilu ne glede na takšna ali drugačna izhodišča ni mogoče spregledati. Žal si je Božidar Jezernik takšna spregledovanja dovolil.

1. Po Jezernikovem mnenju je bila »ena najpomembnejših sprememb v slovenski etnološki teoriji ... odklonitev pojma ljudskosti kot predmeta vede«. To dejanje

---

1 Božidar Jezernik, O predmetu etnologije, *Traditiones* 20 (1991), 163-169.

2 Slavko Kremenšek, Področje etnološkega raziskovanja je gibljivo, *Studia Ethnologica*, 2 (1990), 7-9.

povezuje z dvema spisoma Angelosa Baša, objavljenima v letih 1968 in 1978.³ Navaja nadalje nasprotovanje Baševim pogledom in omenja v tej zvezi moj spis Baševemu »eseju« ob rob, ki je bil objavljen leta 1979.⁴ Po Jezernikovem mnenju naj bi bilo moje zavračanje omenjenih Baševih pogledov le šibko podprto z argumenti in zato neutemeljeno.

Božidar Jezernik je čutil potrebo, da svoj spis, objavljen leta 1991, datira z januarjem 1987. Očitno je, da je datiranje neresnično, kar je sicer simptomatično, ni pa bistveno. Upoštevati kaže le, da je že leta 1983 izšla razprava O ljudstvu in ljudski kulturi, ki sem jo objavil v Etnoloških razgledih in dilemah - 1, publikaciji, ki jo je izdala in založila Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani oziroma njen Oddelek za etnologijo.⁵ Na tej ustanovi pa dela tudi moj kritik. Navedeno delo uporabljajo študentje etnologije med drugim za pripravo na diplomske izpite, pri katerih sodeluje tudi Božidar Jezernik kot izpraševalec. Kako je bilo mogoče potemtakem Jezerniku spregledati omenjeni tekst, je povsem nerazumljivo.

V spisu O ljudstvu in ljudski kulturi, ki obsega skupaj z opombami 32 strani, so predmet mojega razpravljanja omenjena Baševa stališča. Baševe argumente za zavrnitev »ljudstva« in »ljudske« kulture kot predmeta etnološke vede sem kritično pretresel in izrazil prepričanje, da si »meščanski etnološki misleci ljudske kulture z vsemi njenimi prilastki niso izmislili. Na ljudsko kulturo so sicer gledali na svoj način; videli so jo izkrivljeno, popačeno ali kakor že hočemo, toda ljudska kultura za nikogar ni fata morgana. Ne da se je odpisati ali izbrisati, treba jo je le preučevati na drugačen, sodoben, nemeščanski način.«⁶ Ugotavljal sem, da obstaja za obdobje fevdalizma jasna zveza med »ljudstvom« in kmečkim prebivalstvom, v bistvu in v večini podložniki. »Ljudstvo in plemstvo sta bila pač dva svetova in tako seveda tudi ljudska in plemiška kultura. Ljudska kultura torej nikakor ni izmišljotina in tega se moramo zavedati«, je rečeno v razpravi.⁷

Ljudsko kulturo sem v omenjenem prispevku označil za relativno samostojno kulturno strukturo podložniškega razreda obdobja fevdalizma. Menil sem, da so bile družbene pregrade med razredi oziroma družbenimi skupinami v fevdalni dobi tako močne, da so se v njihovih okvirih neogibno razvile relativno samostojne kulturne strukture. Kultura podložniškega kmetstva je bila torej poleg plemiške kulture in kulture tedanjega meščanstva ena od takih kulturnih struktur. Seveda pa je treba upoštevati, da so bile omenjene kulturne ravni le relativno samostojne, saj so bile vse, tudi z njihovimi prehodnimi oblikami, pogojene s skupno fevdalno družbeno strukturo.

Z razkrojem fevdalne družbe in uveljavitvijo kapitalističnega obdobja je bilo ljudske kulture kot posebne kulturne strukture načeloma konec. Kar je od nje ostalo do današnjih dni, so posamični deli in delčki, ne pa celovita kulturna zgradba. Kulturna struktura, ki se je izoblikovala v okvirih meščanskega družbenega reda, je seveda drugačna. Zato sem menil, da bi bilo prav, če bi »problematiko obeh obdobjih primerno ločili med seboj tudi v terminološkem pogledu. Zdi se, da bi dosledna raba pojma ljudska kultura za pojave, ki izvirajo v fevdalni družbenozgodovinski struktu-

3 Angelos Baš, O predmetu etnologije, Časopis za zgodovino in narodopisje, n. v. 4 (XXXIX) (1968), 273-277; isti, O »ljudstvu« in »ljudskem« v slovenski etnologiji, Pogledi na etnologijo, Ljubljana 1978, 67-115.

4 Slavko Kremenšek, Baševemu »eseju« ob rob, Glasnik SED 1979, 3, 61-62.

5 Slavko Kremenšek, Etnološki razgledi in dileme - 1, Ljubljana 1983, 99-130.

6 Slavko Kremenšek, Etnološki razgledi in dileme - 1, 103.

7 Slavko Kremenšek, Etnološki razgledi in dileme - 1, 101.

ri, in pojma množična kultura za bolj ali manj podobne pojave obdobja meščanske družbe odpravila marsikateri nesporazum.«⁸

Ne poznam odmevov na omenjeno stališče, ki je sorodno mnenju nekaterih naših preučevalcev ljudskih likovnih pojavov. O njihovih in o drugačnih stališčih je govor v razpravi. Sicer pa so navedeni pogledi le ena od več zamisli, ki so dandanes glede ljudske kulture v slovenski etnologiji v veljavi. V članku *Ljudska kultura, ki čaka na objavo v Enciklopediji Slovenije*, sem razlike, ki se pojavljajo, opredelil takole: »Do konca petdesetih let 20. stoletja je bila ljudska kultura poleg pojma ljudsko življenje temeljni predmet slovenske etnologije; poslej se postopno uveljavlja še pojem način življenja. Ljudsko kulturo so do omenjenega obdobja povezovali v glavnem s kmeti, ki so še ohranjali tradicionalne in za vaško občestvo značilne kulturne sestavine. Druge značilnosti tako pojmovane ljudske kulture so bile: povezanost z naravo, predpismenost, prazgodovinski značaj, tipično mišljenje, ustaljenost miselnih oblik. Pozneje t.i. ljudskost ne pomeni več socialne plasti, pač pa obliko, način, vrsto mišljenja, čustvovanja in ravnanja, ki temelji na t.i. ljudski plasti v človeku. Ta je značilna za podeželsko in tudi mestno prebivalstvo, za preteklost in sedanost. Pojavilo se je tudi mnenje, oprto na zgodovinsko analizo rabe pojma ljudstvo in njegovih izvedenk, da pojem ljudska kultura ni primeren za znanstvene namene. Predmet etnologije naj bi bila zgodovina načina življenja. Kljub tem pomislekom je bila ljudska kultura opredeljena še kot razmeroma samostojna kulturna sestava podložniškega razreda v obdobju fevdalizma.«

Treba je reči, da Baševo stališče glede ljudske kulture ni doživelo doslej na Slovenskem večje javne podpore, pa tudi moje naziranje ne. Božidar Jezernik je eden prvih in obenem malce zakasnelih javnih zagovornikov Baševih pogledov. Zakasnelih zato, ker pojma ljudska kultura pač iz objektivnih razlogov nismo opustili in še nič ne kaže, da ga bomo. Naj v ilustracijo navedem dva značilna primera.

Leta 1980, torej že po Baševi zavrnitvi pojma ljudska kultura, je izšlo Slovensko ljudsko izročilo. Uredil ga je Angelos Baš. Treba je izrecno poudariti, da je knjigi izbrala naslov, če se prav spominjam, iz knjigotrških razlogov založba, ne urednik. Urednikov Pregled etnologije Slovencev je ostal v podnaslovu. Vendar si za bralce zunaj stroke tudi Baš ni mogel umisliti kaj drugega, kar bi bilo za založbo bolj sprejemljivo. Ali: pri vprašalnicah za etnološko topografijo smo se (brez Baševega vpliva) izogibali prilastku ljudski. Tako so posamezni problemski sklopi, npr. prehrana, glasba, zdravilstvo, naslovljeni brez prilastka. Pri oblikovanju geslovnika za Enciklopedijo Slovenije pa nam to ni več uspelo. Vprašalnice so pač v celoti namenjene etnološkim vprašanjem in rabi etnologov. Pri Enciklopediji Slovenije pa smo bili prisiljeni (vključno z Angelosom Bašem kot sourednikom) na neki način naše strokovne ambicije natančneje opredeliti. In spet smo se zatekli k prilastku ljudski. Poleg gesla ljudska kultura bo tako ustrezni zvezek enciklopedije vseboval še gesla ljudska glasba, ljudska pesem, ljudsko verovanje, ljudski ples itn. Drugače se nismo mogli in ne znali izraziti. Vendar prav nič ne kaže, da bi nam lahko bilo Jezernikovo kritično razmišljanje o predmetu etnologije, če bi nam bilo pred leti na voljo, v omenjenem pogledu kakor koli v pomoč.

2. Slovenska (univerzitetna) etnologija se je morala tako rekoč desetletja braniti tutorstva slovenske (univerzitetne) historiografije. Med teoretične izraze tovrstnega razmerja kaže šteti Grafenauerjevo stališče o posebni »etnografski tehniki«, ki naj bi bila predvsem v »analizi terenskih pojavov«.⁹ S tem je bila etnologija omejena na nekakšno viroslovno disciplino, na dobaviteljico terenskih podatkov. Takim pogle-

8 Slavko Kremenšek, *Etnološki razgledi in dileme* - 1, 127.

9 Bogo Grafenauer, *Struktura in tehnika zgodovinske vede*, Ljubljana 1960, 319.

dom sem pred leti odločno ugovarjal in se pri tem oprl še zlasti na stališča - Boga Grafenauerja.¹⁰ Menil sem, da posebna metoda ali tehnika dela ni in ne more biti določilo etnološke vede. Svojega mnenja v tem pogledu do danes nisem spremenil. To kljub morebitnemu drugačnemu stališču nekaterih etnologov, tako Naška Križnarja, na katerega se Jezernik sklicuje, a navedka zaradi napačnega navajanja ni mogoče preveriti. Zato enako odločno ugovarjam tudi Božidarju Jezerniku, ki pritrjuje omejenemu Grafenauerjevemu stališču in temu podobnim naziranjem, pa čeprav bi jih ne kazalo, po Jezerniku, »jemati preveč dogmatsko«.

Med faktografsko nezanesljive dele Jezernikovega izvajanja je treba prišteti trditev, da »na Slovenskem pred l. 1945 nismo imeli institucionalizirane sociologije«, se je pa »le-ta po tem letu silovito razmahnila«. To naj bi se zgodilo »tudi na račun etnologije, ki se je ob tem umikala vse bolj na obrobje družbenega zanimanja«.¹¹ Med temeljnimi razlogi za izrivanje etnologije naj bi bilo njeno omejevanje na preučevanje »kmečkega ljudstva«.

Predvsem: slovenska sociologija se je v institucionalnem pogledu postavljala na lastne noge šele od leta 1959 naprej.¹² Po Jezernikovem mnenju je pomenil »pomemben napredek« v spreminjanju predmeta etnološkega zanimanja spis Vilka Novaka O bistvu etnografije in njeni metodi, ki je bil objavljen že leta 1956. Torej že nekaj let prej, preden se je slovenska sociologija osamosvojila oziroma so se začeli šolati sociologi. Ko je prva generacija redno šolanih slovenskih sociologov še sedela v šolskih klopeh, smo imeli etnologi določene raziskave urbane problematike že za seboj.¹³ Ker sem bil sam nekaj časa aspirant na novo ustanovljenem Inštitutu za sociologijo in predavatelj etnologije z osnovami antropologije na Oddelku za sociologijo, si dovljajem na podlagi lastnih izkušenj trditi, da je Jezernikovo ugotavljanje o razvoju sociologije »na račun etnologije« vsaj močno pretirano. Morda bi bilo mogoče ugotoviti prav nasprotno: pojav sociologije je na neki način etnologe osvobajal tutorstva zgodovinarjev in predstavnikov nekaterih drugih historiografskih disciplin. Osamosvajanje sociologije je pomenilo tudi prevetritev in hitrejši razvoj etnologije; pač od šestdesetih let, od časa, ko je bila sociologija osamosvojena, naprej. V zapisniku dveh sej fakultetnega sveta Filozofske fakultete v letu 1959 piše: »O katedri za etnologijo poroča dekan, da je spričo ustanavljajoče se katedre za sociologijo potrebna samostojna katedra za etnologijo, da pa bo treba čimprej rešiti personalno vprašanje.«¹⁴ Res pa je, da se ob nekaterih zadnjih stikih in povezavah Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo z Oddelkom za sociologijo na Filozofski fakulteti odpira vprašanje, v kolikšni meri bo to koristilo razvoju etnologije. Vendar je to že druga zgodba, na katero Jezernik očitno ni mislil, saj je tesno povezana prav z njim. Upajmo, da se bo pred aspiracijami današnjih sociologov na škodo etnologije, ki so v tem ali onem očitne, ustrezno branil.

3. Božidar Jezernik pravi, da so razlike v predmetu različnih družbenih ved bolj pogojene z njihovim institucionalnim položajem kot z naravo predmeta raziskovanja samega. »Zato predmet, metoda in cilji raziskovanja niso vedno nujno različni, različni so le vidiki obravnave. Tako tudi etnologija obravnava le določen vidik, ki ga označujemo kot način življenja.«¹⁵

10 Prim.: S. Kremenšek, *Etnološki razgledi in dileme*, 1, 13-15.

11 B. Jezernik, *O predmetu etnologije ...*, 164.

12 Prim.: Zbornik ob tridesetletnici študija sociologije na Filozofski fakulteti, Ljubljana 1991, 5.

13 Prim.: Vekoslav Kremenšek, *Ljubljansko naselje Zelena jama kot etnološki problem*, Disertacija, Ljubljana 1964 (tipkopis).

14 Zapisnik 2. redne seje fakultetnega sveta FF 8.12 in 21.12. 1959; Arhiv Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

15 B. Jezernik, *O predmetu etnologije ...*, 167.

Doslej sem v zvezi s pojmom način življenja in nekaterimi možnimi soznačnicami podal pregled geneze te kategorije, povezane z etnološko rabo na Slovenskem.¹⁶ Zanimalo me je, v kolikšni meri in na kakšen način se pojem način življenja pojavlja v drugih južnoslovanskih etnologijah.¹⁷ Skušal sem si ustvariti podobo razumevanja načina življenja v t.i. družbeni praksi.¹⁸ Razgledoval sem se po pojmovanju načina življenja v etnoloških vedah na tujem.¹⁹ Kljub temu Jezernikove opredelitve, po kateri je način življenja le določen vidik, ne razumem. Vem le, da se za kategorijo način življenja zanimajo tudi druge vede, med njimi zgodovinarstvo, sociologija, kulturologija itn., ki se načina življenja kot predmeta raziskave lotevajo vsaka iz svojega vidika. Seveda se ob Jezernikovem opredeljevanju odpira vprašanje, ali je potemtakem tudi za navedene in še druge vede način življenja le določen vidik in ne predmet raziskovanja. In kakšne so v tem pogledu razlike?

Zaenkrat nam na navedena temeljna vprašanja Božidar Jezernik ni odgovoril. Ker pa so bili v pričujočem zapisu omenjeni tako rekoč vsi problemi, ki jih je Jezernik v svojem prispevku sprožil, je mogoče zaključiti, da nam je ponudil malo. Vsekakor premalo, da bi imel moralno pravico, očitati kateremu koli dosedanjemu razpravljalcu o omenjenih vprašanjih jalovost njegovega početja.

16 S. Kremenšek, *Etnološki razgledi in dileme*, 2, Ljubljana 1985, 102-167.

17 S. Kremenšek, *Etnološki razgledi in dileme*, 3, Ljubljana 1987, 5-46.

18 S. Kremenšek, *Etnološki razgledi in dileme*, 3, 47-146.

19 S. Kremenšek, *Etnološki razgledi in dileme*, 4, Ljubljana 1990, 119 str.